

ABD'İN AFGANİSTAN'DAN ÇEKİLME SÜRECİ: NEDENLER VE SONUÇLAR

Prof. Dr. Füsun TÜRKMEN

Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Profesörü

GİRİŞ

Amerikan kuvvetlerinin Ağustos 2021 sonunda âni bir kararla Afganistan'dan tamamen çekilmesi, 20 yıllık bir savaşın sonunda ülkenin hasım güç olan Taliban'a terkedilmesiyle son bulmuştur. ABD tarihinin bu en uzun savaşı, hatırlanacağı üzere Amerikan toprakları üzerinde 3.000'den fazla sivilin ölümüne yol açan 11 Eylül 2001 terör saldırıları neticesinde, saldırıların faili El Kaide örgütünün Afganistan'da saklanan lideri Usame Bin Ladin'in ele geçirilmesi amacıyla başlatılmıştır. Bugün geriye bakıldığında 50.000'e yakın Afganistan ve Pakistanlı sivil, 70.000 dolayında Afgan asker ve polisi, 51.000 Taliban mensubu ve 2.461 ABD askeri olmak üzere toplam 175.000 kadar hayata mal olduğu, sebep verdiği dolaylı ölümlerin ise neredeyse 360.000'i aştığı, ABD'nin 83 milyar doları askerî harcama olmak üzere günde 300 milyon dolardan toplam 2 trilyon dolar harcamış olduğu bu savaşın, Afganistan'ın çağdaş bir demokrasiye dönüştürülebilmesi için sergilenen çabalara karşın bir yenilgiyle sonuçlanmış olduğu açıktır. 2014 yılına kadar Sürekli Özgürlük Harekâtı (*Operation Enduring Freedom*), Başkan Obama'nın kademeli çekilme kararını almasından sonra o tarihten itibaren Sürekli Özgürlük Harekâtının Gözcüsü (*Operation Enduring Freedom's Sentinel*) adlarıyla anılan Afganistan savaşının bundan böyle Vietnam savaşı yenilgisiyle paralel olarak anılması kaçınılmazdır. Bununla birlikte, belli bir gelişme düzeyine erişememiş toplumların dışarıdan demokratikleştirilmesi/modernleştirilmesi ve buna bağlı olarak çatışma sonrası ulus inşası (*nation building*) kavramları da bir kez daha son derece tartışmalı hale gelmiştir.

ÇEKİLMENİN ÖYKÜSÜ

Önce 19. yüzyılda İngiliz, 1980'lerde ise Sovyet güçlerinin yenilgiye uğramış olduğu ve tarihte "imparatorlukların mezarı" olarak bilinen Afganistan'dan ABD'nin de günümüzde bozgun izlenimi yaratan geri çekilme süreci bu lâkabı daha da pekiştirmiş görünmektedir. Aslına bakıldığında, son anda beklenmedik biçimde hızlandırılmasını bir yana bırakacak olursak çekilme fikri Başkan Obama döneminde Usame Bin Ladin'in 2011 yılında ele geçirilip öldürülmesiyle amaca ulaşılmış

olduğu gerekçesiyle filizlenmiş, lâkin o dönemde Afganistan topraklarındaki terör hareketleri yoğunlaştığından azaltılan asker sayısı yeniden artırılmış ve toplam ABD askeri sayısı o yıl 110.000 ile rekor düzeye ulaşmıştır. Buna, Obama'nın Başkan Yardımcısı görevinde bulunan Joseph Biden daha o zamanlar karşı çıkmış, savaşın hedefinin 11 Eylül faillerini cezalandırmak olduğunu ve modern bir demokrasi ile Taliban rejimi arasında seçim yapmanın Afgan halkının meselesi olduğunu ileri sürerek Başkan Obama ve yakın çevresiyle ters düşmüştür. Nitekim bugün görüldüğü gibi, Biden'ın tavrı zaman içerisinde tutarlılığını korumuştur.

Başkan Trump ise daha seçim kampanyasında "Amerika'nın bitmez savaşlarına" (kendi deyimiyle "America's endless wars") bir son vereceğini ısrarla vurgulamış, bu bağlamda sadece Afganistan'dan çekilme kararını değil genel olarak Orta Doğu'dan da çekilmeyi amaç edinmiştir ki bu da IŞİD ve diğer köktendinci örgütlerle mücadeleyi sahada bizzat yürüten yerel Kürt güçlere destek şeklini almıştır. Trump yönetimi 2019 yılında Afganistan'dan çekilme müzakereleri için Taliban'la Doha'da masaya oturmuş ve 15 Ocak 2021 tarihine kadar Amerikan kuvvetlerinin 2.500'e düşürülmesi, 1 Mayıs 2021 tarihinde de tamamen ülkeden çıkması konusunda 2020 yılında anlaşmaya varılmıştır. Bu süreçte en büyük sorun, ABD yönetiminin sadece Taliban'ı muhatap alması ve meşru Afgan hükümetinin müzakere dışı kalması olmuştur. Takvim bu şekilde belirlendikten itibaren Taliban geleceğin hâkim gücü olarak hareket etmeye başlamış ve giderek seçilmiş hedeflere yönelik olarak dozunu arttırdığı terör saldırıları karşısında ise ABD anlaşmayı gözden geçirmek lüzumunu hissetmemiştir.

Trump'ın ardından iktidara gelen Demokrat Başkan Joe Biden, kuvvetlerin tümünü Aralık 2021 sonuna dek çekeceğini açıklamış olmasına rağmen âni ve beklenmedik bir kararla bunu öne alarak 11 Eylül saldırılarının 20. yıldönümünden önce olmalı gerekçesiyle 31 Ağustos'a kadar tamamlanması emrini vermiş ve bu meyanda NATO üyeleri dahil diğer koalisyon güçlerinin resmen görüşü alınmamıştır. Durumdan son anda haberdar olan bu güçlerin alınan yüksek risk karşısındaki itirazlarını kapalı kapılar ardında beyhude yere dile getirmiş oldukları ve Başkan Biden'ın bu konuda yakın çevresinin – Dışişleri Bakanı Blinken ve Savunma Bakanı Austin başta olmak üzere- karşıt görüşlerini de dikkate almamayı seçtiği bugün ileri sürülmektedir.¹

Dünya kamuoyunun gözleri önünde cereyan eden bundan sonraki süreç ise, adetâ bir ricat görünümü veren çekilmeye paralel olarak Taliban'ın yıldırım hızıyla tüm bölgeleri ele geçirerek başkent Kâbil'e ilerleyişi, Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Ghani'nin ülkeden kaçıışı, ortada

¹ Ünlü gazeteci ve yazar Bob Woodward, meslektaşı Robert Costa ile kaleme aldığı ve yeni yayımlanan *Peril* (New York: Simon Schuster, 21 September 2021) adlı kitapta Trump döneminin sonu ve bugüne kadarki Biden dönemi ile ilgili önemli ifşaatlarda bulunmaktadır.

birakılan Afgan güçlerinin çoğunlukla kaçarak veya teslim olarak mücadeleyi terk etmeleri, paniğe uğramış yüz binlerce Afgan vatandaşının Amerikan güçleri gitmeden Kâbil havaalanına hücum edencesine yönelmeleri ve çoğunlukla umutsuz bir kaçış çabası sergilemelerinden oluşmaktadır. Tüm bu kargaşa içerisinde Amerikan güçleri birkaç günde hayatları onlarla iş birliği yapmış oldukları nedeniyle tehlikede olan 120.000 Afgan vatandaşı ve 6.000 ABD vatandaşını tahliye etmeyi başarabilmişlerse de geriye aynı durumda bir o kadar Afganistanlı ve birkaç yüz Amerikalı ve Batılı kalmıştır. ABD yetkilileri her ne kadar onları da ileride tahliye etme sözünü vermişlerse de şu anda kaderlerine terkedilmiş, yıllardır Amerikan vizesi bekleyen ve çoğu Taliban korkusundan gizlenmekte olan bu kişiler arasında 20 yılda elde etmiş oldukları hak ve özgürlükleri birden kaybeden kadınlar, eğitim gören kız çocukları, laik gençler, aydınlar, basın mensupları, sanatçılar ve insan hakları aktivistleri de bulunmaktadır. Tüm bu kesimlerin ölüm veya zulüm korkusu şüphesiz Taliban'ın temsil ettiği dünya görüşü ve bugüne kadarki şiddet uygulamalarından kaynaklanmaktadır.

1994 yılında İslam şeriatını yaymak amacıyla Molla Muhammed Ömer tarafından kurulan ve Sovyet-Afgan savaşında savaşmış talebelere oluşan (ve adını buradan alan) örgüt 1996-2001 yılları arasında Afganistan'ın dörtte üçüne hükmetmiş ve kendisine göre yorumladığı şeriat kurallarını uygulamıştır. Bu yorum, Taliban iktidarı sırasında sivillere karşı katliamlar, toprak yakıp yıkma taktiği, kıtlık mağduru yüzbinlerce kişiye BM'nin gıda tedarikini engelleme, kadınların ve etnik azınlıkların tüm haklarını gasp etme, kırbaçlama, idam ve kültürel soykırım şeklinde tezahür etmiştir.²

Böyle bir rejimin, 20 yıllık bir savaşın sonunda geri gelmesinin çağdaş demokrasi açısından temsil ettiği hezimet ortadadır. Her ne kadar son üç Amerikan yönetiminin askerî, ekonomik ve siyasî açılardan sürdürülebilirliğini ve popülaritesini tamamen yitirmiş olan bu savaşı bitirme kararları mantıken bir derecede anlaşılabilir görünse de çekilmenin zamanlama ve yöntemi bir insanî trajediye yol açtığı gibi, kapsamı da kısa ve uzun vadede vahim sonuçlar doğurabilecek niteliktedir.

ÇEKİLMENİN KISA VE UZUN VADELİ SONUÇLARI NEDİR, NE OLABİLİR?

Şüphesiz bu bağlamda en vahim sonuç insan ve özellikle kadın hakları alanındadır. Nitekim, Taliban yönetiminin bu seferki yatıştırıcı beyanlarına rağmen şeriat kuralları çerçevesinde baskı ve ayrımcılık uygulamaları derhal hayata geçmiş, eğitim ve kıyafet kısıtlamalarının yanı sıra

² Taliban hakkında yayımlanmış birçok kitap arasında Ahmed Rashid, Neamotullah Nojumi, Peter Marsden ve James Fergusson adlı yazarlarınkilere başvurulabilir.

kadınlar her türlü artistik ve sportif faaliyetten men edilmişlerdir. Bu bağlamda Kâbil ve taşra bölgeleri arasında belirgin bir fark mevcut olup başkenti bir vitrin olarak sunmak isteyen yeni yönetim kadınları göstermelik ölçüde profesyonel hayata dahil ederken, kırsal kesimde 12 yaşından büyük kızların okula gitmesi yasaklanmaktadır. ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı USAID'in verdiği rakamlar, kazanılan ve kaybedilen konusunda yoruma yer bırakmayacak kadar açıktır: 2001 yılında Taliban'dan teslim alınan ülkede okul öğrencilerinin toplam sayısı 900.000 ve tamamı erkek iken, 2021 yılında Taliban geri geldiğinde toplam öğrenci sayısı 8 milyon ve bunların %37'si kızlardan oluşmaktaydı.³ Lâkin aradan geçen 20 yıl boyunca bilinçlenmiş kadın nüfusu bugün her türlü baskıya rağmen Taliban'a karşı gösteriler yapmaktan, sosyal medya yoluyla sesini dünyaya duyurmaktan ve ulusal/uluslararası çapta örgütlenmekten çekinmemektedir.

Ayrımcılığa uğrayan bir başka kesim, otoriter ve totaliter rejimlerin her zaman hedef aldığı etnik/dinsel azınlıklardır. Başta Hazara olmak üzere, Tacik, Özbek, Hintli, ve Sih asıllı Afganlar (yani Sünni ve Paştun olmayan herkes) geçmişte mâruz kaldıkları zulmün korkusuyla Peştun milliyetçisi Taliban'dan kaçarak veya gizlenerek korunmaya çalışmakta ama özellikle Bamyân bölgesinde Hazara'lara karşı kıyım başladığı haberleri gelmektedir.

Bir başka hedef "Z" kuşağına dahil genç nüfustur. Yaşları dolayısıyla Taliban yönetimini hiç tanımamış ve Batılı koalisyonun varlığı sırasında sağlanan toplumsal/iletişimsel özgürlük ile modern kültürel değerleri benimsemiş bu kuşak bugün büyük baskıyla karşı karşıyadır. Bunların arasında en önde gelenler, Taliban tarafından derhal el konulan Afganistan Amerikan Üniversitesi öğrencileridir. Tahliye sırasında ABD güçleri tarafından aileleriyle götürülmek istenen fakat son anda âcil güvenlik nedenleriyle geride bırakılan – ve çıkış işlemleri için adları ABD yetkilileri tarafından Taliban'a iletilmiş olan- 1.500'den fazla öğrenci, her türlü eğitim ve meslek hayalini yitirmiş olarak bugün can korkusuyla gizlenmeye çalışmaktadır. Katar'ın başkenti Doha'ya konuşlanmış olan rektörlük, tahliyeleri için çabalarını sürdüreceğini açıklamıştır.

Kısa vadede en büyük tehdit ise, ABD ve koalisyon güçleriyle görev yapmış/hizmet vermiş Afgan vatandaşlarına yöneliktir. Bu konuda da Taliban'ın yatıştırıcı söyleminin hayata geçmediği bizzat BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Michelle Bachelet tarafından BM İnsan Hakları Konseyi önünde açıklanmış ve yakalanmaları için evlerde tek tek arama yapıldığı, Afgan güvenlik güçlerinin eski mensuplarının ise "intikam infazları"na kurban gittiği bildirilmiştir. BM insan hakları kurumlarının kırmızı çizgisinin kadın ve kız çocuklarına karşı hak ihlalleri olduğunu vurgulayan

³ Aktaran ABD'nin eski Afganistan Büyükelçisi Ryan C. Crocker, "Why Biden's Lack of Strategic Patience Led to Disaster", *New York Times*, August 21, 2021.

Bachelet, ülkede çok karanlık ve tehditkâr bir dönemin başladığını ve ihlâl edilen uluslararası insan hakları normları ve uluslararası insancıl hukuk prensiplerini Taliban'a karşı desteklemeye devam edeceklerini ifade etmiştir.⁴

Tüm bu durum, Biden yönetiminin insan hakları politikası konusunda soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Seçim kampanyasından itibaren insan haklarının bundan böyle ABD dış politikasının ana eksenini oluşturacağını savunan, demokrasiyi her türlü otoriter tehdide karşı destekleyeceklerini açıklayan ve bu meyanda uluslararası Demokrasi Zirveleri düzenleyeceğini belirten Biden, Wilson'cu değer politikalarına dönüşü simgelediği halde Afganistan savaşını sonlandırmaya sadece siyasî gerçekçilik açısından bakarak ilk icraat olarak ister istemez büyük bir insancıl trajediye imza atmış bulunmaktadır. Bu bağlamda görüşü ise, insan haklarının silâhla değil diplomasiyle korunabileceği yönündedir. Taliban veya yeryüzündeki diğer istibdat rejimlerinin insan hakları diplomasisine ne derece önem atfedebilecekleri doğal olarak merak konusudur.

Daha uzun vadede ortaya çıkacak bir sonuç olmakla birlikte ilk işaretleri şimdiden gelmeye başlayan güvenlik tehdidi, köktendinci İslami terör örgütlerinin bundan böyle Afganistan'ı üs edinecekleri yönündedir. Nitekim bunun ilk göstergesi, tahliyeler sırasında IŞİD-H (Horasan) örgütünün Kâbil Hamid Karzai Havaalanına düzenlemiş olduğu saldırıdır- ki bundan sonra Afganistan'ın bu tip örgütlere ev sahipliği yapması ve gerek bölgesel gerek küresel ölçekte terör ihraç etmesi kuvvetli bir olasılıktır. Nitekim Pentagon, Taliban'ın El Kaide örgütüyle bağlarını sürdürdüğünü ve IŞİD'in yerel uzantılarının Taliban kontrolü altındaki bölgelerde öteden beri faal olduğunu tespit etmiştir. Zaten Afganistan'a hâkim olduğu önceki yıllarda Taliban Rusya Federasyonu'na karşı Çeçen ayrılıkçıları desteklemiş, 1996 yılında Kâbil'de bir Çeçen Büyükelçiliği açılmasına izin vermiş ve Çeçenistan'a savaşçıları göndermiştir. Aynı şekilde komşu ülke Özbekistan'da köktendinci ayrılıkçı bir hareketin oluşmasına yardım etmiş ve Özbekistan İslami Hareketi adı altında bu grubun sadece Özbek hükümetini devirme çabalarını değil aynı zamanda Orta Asya'da Uygurlar dahil olmak üzere tüm İslamcı gönüllüleri koordine etmesini sağlamıştır. Tabii şimdi Çin'in yeni Taliban rejimine desteği Uygurlarla iş birliğinin sonlanması koşulu ile gerçekleşmektedir.

Öte yandan Taliban, 2007 yılından beri Tahrik-i Taliban Pakistan (TTP) adı altında örgütün Pakistan uzantısına ev sahipliği yapmakta, ülkedeki meşru yönetimin yıkılmasını hedefleyen bu örgüt bölgede El Kaide ile iş birliği halinde NATO güçlerine karşı cihat sürdürerek şeriatın hâkim

⁴ Statement by Michelle Bachelet, UN High Commissioner for Human Rights, 31st Special Session of the UN Human Rights Council, 24 August, 2021, Office of the High Commissioner.

olmasına çalışmaktadır. TTP Pakistan ordusu ve bilhassa gizli servislerinin desteğini arkasına almış olduğundan güçlü ve tehlikeli bir yapı oluşturmaktadır.⁵

Anlaşılan odur ki bundan böyle Amerikan yönetimi, kendi topraklarına ve vatandaşlarına doğrudan dokunulmadığı sürece, uzakta konuşlanmış, şu ana kadar bir miktar zayıf düşürülmüş ve bölgesel ölçekte bir terörizmle yaşamaya razı olmak durumundadır. İstihbarat, askerî operasyonlar ve iç güvenlik önlemleri üçlüsü 11 Eylül tarzındaki yeni bir saldırının gerçekleşmesini bugüne dek önleyebilmiş ve ABD İslam dünyasının büyük kısmını demokratikleşmeye ve cihatçılıkla etkin bir mücadeleye ikna edememiştir. Washington bundan sonra terörle mücadelede artık “olduğu kadar” (*Good Enough*) doktrini ile yetinecek gibi görünmektedir.⁶ Tabii bunun sonucu söz konusu terör hareketlerinin Afganistan’da ne derece kuvvetleneceğine bağlıdır.

ABD’nin Afganistan’dan yıldırım hızıyla ve tamamen çekilmesinin bir diğer izdüşümü jeostratejik nitelikte olup bölgedeki güçler dengesini doğrudan etkileme yönünde olacaktır. 1945’ten bu yana ABD tarafından yürütülen ve Soğuk Savaş’ın bitimiyle ön plana geçen uluslararası liberal düzeni sürdürme ve demokratikleşmeye destek çabalarının yerini jeopolitik rekabetin sert biçimde geri dönüşüne bıraktığı bu yeni dönem, uzmanlara göre topyekûn bir savaştan çok “barışsızlık” (*unpeace*) şeklinde olacak ve merkezinde ABD-Çin rekabeti yer alacaktır.⁷

Nitekim bu çözümlenin büyük galibi Çin, ilk günden itibaren uluslararası meşruiyet ve desteğe susamış olan Taliban’ın arkasında olduğunu açıklamış ve Batı’nın bıraktığı boşluğa hızla yerleşmiştir. Ayrılıp giden koalisyon güçlerinin tersine büyükelçiliğini açık tutmaya devam etmiş, bu küçük ve yoksul ülkeye ilk 31 milyarlık taksidi derhal ödenmek üzere 62 milyar dolarlık bir yardım paketi söz vermiş ve Afganistan’ı ekonomik nüfuz ve yayılma politikasının bir parçası olan Kuşak ve Yol projesinin yatırımlarına dahil ettiğini açıklamıştır. Dolayısıyla Batı dünyasının ekonomik yardımı olmadan Afganistan’ın ayakta kalamayacağına dair varsayım ve bu yardımın da insan haklarına saygı şartıyla verilmesi konusundaki “kararlılık” ekonomi devi Çin’in karşısında pek de geçerliliğini koruyamayacak gibi görünmektedir. Bununla paralel olarak Çin’in Pakistan’la olan mevcut sıcak ilişkileri, yeni kurulan Çin-Pakistan-Afganistan eksenini vasıtasıyla da ABD’ye yakın duran Hindistan’a karşı büyüyen bir tehdit oluşturmaktadır. Rusya’ya gelince, 1980’lerdeki yenilgisinden sonra Afganistan’a her ne kadar temkinli yaklaşırsa da oyunun içinde

⁵ Roy Gutman, “The Taliban is Back, and the World’s Jihadis Are Coming”, Policy Analysis, The Washington Institute for Near East Policy, August 18, 2021.

⁶ Daniel Byman, “The *Good Enough* Doctrine”, *Foreign Affairs*, September-October 2021.

⁷ Mark Leonard., *The Age of Unpeace*, (Bantam Press, 2021).

kalmak konusundaki kararlılığıyla diplomatik ataklarına devam etmekte, Dışişleri Bakanı Lavrov bölge ülkelerine bir Afganistan zirvesi toplanması konusunda çağrıda bulunmaktadır. Moskova'nın bir kez daha Batı karşıtı bölgesel bir oluşuma dahil olacağı kesin görünmekte ve Taliban'ın Uygurlara desteğinin Çin etkisi sayesinde önlenmesi, kendi Müslüman halkıyla olası Taliban etkileşimi açısından gözünde bir miktar garanti teşkil etmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, bu coğrafya artık Avrasya güçlerinin hâkimiyetine geçmiş görünmektedir.

Bu yeni jeostratejik ortamda izlenmesi gereken süreç, ABD'nin Çin ile genel anlamda rekabetini nasıl yürüteceğidir. Biden yönetiminin bu konudaki kararlılığı, 2007 yılında Japonya tarafından başlatılan ve aynı zamanda ABD, Avustralya ve Hindistan'ı kapsayan Dörtlü Güvenlik Diyalogu'na (*Quadrilateral Security Dialogue- Quad*) verdiği önemden anlaşılmaktadır ki bu oluşum Asya-Pasifik bölgesinde Beijing'i dengeleyebilecek güçtedir. Ayrıca geçtiğimiz günlerde ABD, Avustralya ve İngiltere ile AUKUS adı altında deniz kuvvetleri eksenli bir askerî iş birliği başlatmış, Çin tehdidiyle karşı karşıya kalan Avustralya'nın bu uğura Fransa ile olan 40 milyar dolarlık denizaltı anlaşmasını tek taraflı olarak iptal etmesi ve Amerikan yapımı nükleer kapasiteli bir denizaltı filosuna talip olması bu konuda önemli bir adım olarak nitelendirilmiştir. İkinci soru, ABD tarafından çekilme esnasında fikri dahi sorulmayan ve emrivaki sonucu bir bozguna dahil edilen Avrupa'nın bundan sonra güvenliğini bağımsız olarak nasıl sağlayacağıdır. ABD'ye bel bağlamanın tehlikelerini Trump döneminden beri daha iyi anlamış olan Avrupa, Fransa'nın 50'li yıllardan beri önderlik etmeye çalıştığı ve bugün Cumhurbaşkanı Macron tarafından "stratejik otonomi" adı altında savunduğu bir güvenlik politikasına her zamankinden daha âcil biçimde muhtaç görünmektedir. Aksi halde, güçlenen Rusya-Çin ekseninin dolaylı baskısıyla ABD'nin keyfi ve tek taraflı politikaları arasında kalacaktır. Bu çemberi kırmanın birinci şartı ise, Avrupa Birliği'nin birçok konuda elini kolunu bağlayan oy birliği prensibinden vazgeçerek bir an önce somut bir dış ve güvenlik politikası/gücü oluşturmaktır. Bu görüş bir süredir özellikle Avrupa Parlamentosu çevrelerinde ciddi biçimde tartışılmaktadır.

Afganistan'dan çekilme biçimi ABD'nin bir süper güç olarak inanırlılığını büyük ölçüde yitirmesine neden olmuştur. Güvenlik beklentisi içinde bir halkı geride bırakarak ülkeyi 20 yıldır savaştığı güçlere terk etmesi ve bunun sebep olduğu/olacağı yıkım gerek dünya gerekse Amerikan kamuoyu nezdinde şok etkisi yaratmış ve çok sert eleştirileri beraberinde getirmiştir. Çekilme yanlısı ve Doha anlaşmasının mimarı olmalarına rağmen Cumhuriyetçi muhalefet tarafından bile Amerika'nın onurunu ve özgür dünyanın lideri olarak müttefiklerinin gözünde prestijini kaybettiği yönünde ifadeler kullanılmaktadır. Nitekim Kongre bu konuda derhal harekete geçmiş ve Senato Dış İlişkiler Komitesi, Dışişleri ve – gelmeyi reddeden – Savunma Bakanlarını açıklama vermek üzere oturuma çağırmıştır. Dışişleri Bakanı Antony Blinken 14 Eylül tarihinde oldukça

gergin geçen dört saatlik bir oturumda Biden yönetiminin kararını savunmaya çalışmışsa da, zamanında Başkan Trump'ın Afganistan'ı topyekûn terk kararının arkasında durmuş olan Cumhuriyetçi kanadın büyük bir bozgun olarak nitelendirdiği bugünkü uygulama karşısındaki sert eleştirilerine maruz kalmıştır. Özellikle Bagram Hava Üssü'nün tüm Amerikalılar tahliye edilene kadar açık bırakılacak yerde terk edilmesi; tahliye edilecek bazı Amerikan ve Afgan vatandaşlarının kontrol noktalarını aşabilmesi için isim listelerinin safça Taliban'a verilmiş olması; hayatı tehlikede yüzbinlerce kişinin geride bırakılması; ve milyarlarca dolarlık silâh ve teçhizatın Taliban'ın eline terk edilmiş olması, dört dev hata olarak nitelendirilmiştir.⁸ Kongre üyeleri, geride bırakılan "öncelikli ve tehlikede" Afgan vatandaşlarının çoğu ile doğrudan temasta olup, Dışişleri Bakanlığı nezdinde bu kişilerin tahliyesi yönünde girişimlerde bulunmaya ve yönetim üzerinde baskı yapmaya devam etmektedir.

Bunların dışında, ABD'nin başlıca rakipleri Çin ve Rusya fırsattan istifade Washington'un müttefikleri ve himaye ettikleri nezdinde ne kadar güvenilmez olduğu yönündeki yorumlarını zevkle paylaşmaktan çekinmemektedirler. Lâkin bu algılara akademik dünya daha nüanslı yaklaşmaktadır. Harvard üniversitesinden Joshua Kertzer inanılırlık konusunun kalıcıdan çok tamamen olay endeksli olduğunu, ABD'nin başka bir olayda sergileyebileceği davranışla bunu giderebileceğini, lâkin prestij konusunun farklı olduğunu ve Afganistan'ı terk edercesine çekilmenin neden olduğu insanî trajedi ve güvenilmezlik şöhretinin Amerika'yı uzun süre lekeleyebileceğini ileri sürmektedir.⁹ Aynı üniversiteye mensup olan Stephen Walt bu algılara daha şüphecî yaklaşmakta ve Afganistan olayının ABD'nin inanılırlığını sarsacak nitelikte olmadığını üç nedene bağlamaktadır: ABD'nin hayatî çıkarlarının söz konusu olacağı başka bir durumda müdahaleden çekilmeyecek olması; Vietnam savaşı, Irak'ın işgali ve daha öncesinde 1979 İran devrimi gibi dış politika fiyaskolarının süper güç imajını etkilememiş olması; bugün Amerika'yı eleştiren müttefiklerin kendi hata ve eksiklerinin de bulunduğu ve aslında bu eleştirilerin amacının ABD'den birtakım ödünler koparmak olduğu.¹⁰ Bu savlar bir ölçüde doğru da olsa, Avrupalı müttefiklerin ortak değerlerin savunmasına Amerika tarafından Afganistan'da verilen zarar konusunda duydukları hakiki endişe, üçüncü noktayı oldukça tartışmalı hale getirmektedir.

Dolayısıyla ABD'nin kendi prestij ve imajına ağır bir darbe indirmiş olduğu muhakkaktır. Nitekim yapılan ülke içi anketlerde Başkan Biden'ın iktidara geleli %49 ile %54 arasında değişen

⁸ Senator Ted Cruz's Remarks, Congressional Hearing with Secretary Of State Antony Blinken, Senate Foreign Relations Committee, Washington, D.C., September 14, 2021.

⁹ Joshua D. Kertzer, "American Credibility after Afghanistan: What the Withdrawal Really Means for Washington's Reputation", *Foreign Affairs*, September 2, 2021.

¹⁰ Stephen Walt, "Afghanistan Hasn't Damaged U.S. Credibility", *Foreign Policy*, August 21, 2021.

popülaritesinin Afganistan'dan çıkış sonrasında %43'e düştüğü ve Amerikan halkının %71'inin ABD'nin Afganistan'daki rolünü başarısız bulduğu görülmektedir. Halkın %73'ü ise Afgan mültecilerin Amerika'ya yerleşmesini onaylamaktadır.¹¹ Öte yandan ülkenin tarihinde "ilk siyahî ve Asya kökenli kadın" olarak Kamala Harris'in Başkan Yardımcısı görevine getirilmesinin kadın hakları açısından taşıdığı anlam, Afgan kadınının Taliban'ın eline terk edilmiş olmasıyla uluslararası izdüşümü olmayan ve iç siyasî tüketime yönelik bir sembolizme dönüşmüş durumdadır.

YENİLGİNİN NEDENLERİ

Bu gelinen noktada, Afganistan'dan çekilme fiyaskosunun nedenlerini sorgulamak gerekmektedir. Bunlar ABD'den kaynaklandığı kadar yerel ve bölgesel dinamiklere de bağlıdır. Çekilme lehinde mantıkî sayılabilecek savlar bir tarafa bırakıldığında, sürecin bu denli başarısız ve yıkıcı olması şüphesiz ki her şeyden önce Başkan Biden'ın stratejik sabırsızlığından kaynaklanmıştır. Çekilme kararı her ne kadar Donald Trump döneminde kesinleşmiş ve bir anlaşmayla sonuçlanmışsa da, Başkan Biden'ın birçok Trump dönemi karar ve politikasında olduğu gibi bunu baştan değerlendirmek yerine Aralık 2021 olarak yeniden belirlediği çıkış tarihini ABD'nin o çok bilinen stratejik sabırsızlığının da ötesinde aceleye getirerek sembolik nedenlerle (11 Eylül'ün 20. yıldönümü öncesinde olması için) geri alması ve tüm uyarılara diretmiş olması, Obama dönemi eski Afganistan Büyükelçisi Crocker'ın deyişiyle "süreci bir felâkete dönüştürmüştür".¹²

Çok daha köklü bir neden ise, kuvvetli ve kararlı bir Afgan ordusu inşa edilememiş olmasıdır. Washington bu meyanda eğit-donat programının yeterli olacağını düşünmüş, bunun için 83 milyar dolar gibi bir tutar harcamış, lâkin Taliban gibi fanatik ve ideolojik bir hasmı alt etmek için gerekli kuvvetli manevî irade ve inancı Afgan ordusuna doğal olarak verememiştir. Ayrıca Amerika'nın çok bilinen "yüreklere ve gönüllere kazanmak" hayali (*hearts-and-minds myth*), yerel Afgan politikacı ve komutanların güç ve iktidar hırsıyla askeriyenin çok kuvvetlenmemesi yönündeki çabaları ve verilen parayı yolsuzluk mekanizmalarıyla aralarında bölüşerek mahrumiyet çeken muharip askerlerin kin ve nefretine neden olmaları karşısında boş çıkmıştır.¹³ Nitekim Taliban'la nihai çatışma sırasında bu askerler onları istismar eden bir sistem uğruna ölümü göze almak yerine kaçmayı veya teslim olmayı tercih etmişlerdir.¹⁴

¹¹ Marist Poll, The Marist College Institute for Public Opinion, 2 September 2021, <https://maristpoll.marist.edu>

¹² Ryan C. Crocker, "Why Biden's Lack of Strategic Patience Led to Disaster", *New York Times*, August 21, 2021.

¹³ Jacqueline L. Hazelton, "The Hearts-and Minds Myth", *Foreign Affairs*, July 15, 2021.

¹⁴ Rachel Tecott, "Why America Can't Build Allied Armies", *Foreign Affairs*, August 26, 2021.

Uzmanların üzerinde birleştiği bir başka görüş, ABD yetkililerinin de bu duruma yerel müttefikleri tam anlamıyla kaybetmemek uğruna göz yumduğu, ayrıca Afganistan ordusunun gücünü nitel ve nicel olarak olduğundan fazla gördüğü, öte yandan büyük ölçüde uyuşturucu ticaretiyle geçinen Taliban'ın gücünü yeteri kadar algılayamadığı yönündedir. Bugün Washington'da tartışılmakta olan, Afganistan'ın yeniden inşasını denetlemekle yükümlü özel müfettişin (*Special Inspector General for Afghanistan's Reconstruction-SIGAR*) bu yöndeki raporlarının neden dikkate alınmamış olduğu ve Amerikan komutasının sahadaki gerçek durumu sivil yetkililere ne derece yansıttığıdır. Bu bağlamda askerî yardım ve eğitim programlarının bundan sonra gözden geçirilerek kural ve mekanizmaların düzeltilmesi söz konusudur.¹⁵

Afganistan'daki çabuk çözülmenin bir başka nedeni, Afgan yönetiminin tüm ön işaretlere rağmen ABD'nin hiçbir zaman çekilemeyeceği yönündeki inancı olmuştur. Sırasıyla Obama, Trump ve Biden yönetimlerinden bu yönde kaynaklanan iradeye rağmen Kâbil yönetimi Doha müzakereleri ve anlaşmasına hiçbir zaman inanmamış ve Taliban'ın "kukla hükümet" sayarak onlarla görüşmeyi reddetmesine ABD de ses çıkarmayınca, katılma çabası dahi göstermemiştir. Bunu takip eden hızlı geri çekilme doğal olarak sivil ve askerî çevrelerde büyük şaşkınlık ve maneviyat kaybına yol açmış ve ordunun silâh bırakmasıyla sonuçlanmıştır. Üzerinde uzlaşılan bir başka görüş, eğer Afganistan'da bırakılsaydı hava destekli asgarî bir Amerikan kuvvetinin – ki Trump'ın talimatıyla bu 2.500 olarak belirlenmişti – bu ricatı önleyecek nitelikte olacağı idi.¹⁶

Afgan toplumunun merkezî bir hükümet yerine aşiretlere bağlı bir yapıyı tercih ettiği algısı ise Amerikan siyasî yönetiminin kör noktasını oluşturmuştur. Bunun sonucunda, Kâbil'i çoğu zaman göz ardı ederek ekonomik yardım paketleri doğrudan bazı gruplara dağıtılmış ve yerel milis kuvvetlerine destek verilmiştir. Aynı zamanda Pakistan tarafından kurulup desteklenen Hakkani grubunun Taliban karşıtı olduğu yönünde birtakım yanlış fikirler gelişmiş, Taliban'ın köylerde paralel hükümet kurmasına gereken dikkati vermeme gibi geriye dönüşü olmayan yanlışlar yapılmıştır.¹⁷

Taliban'ın Batı'ya karşı kazanmış olduğu zaferde en önemli destek Pakistan'dan gelmiştir. Son 20 yıl içinde Pakistan gizli servisi ve ordusu gerek Afganistan'da gerek Hindistan'da muhtelif köktendinci terör grupları oluşturmuş, eğitmiş ve yönlendirmiş, terörist liderleri millî kahraman olarak tanıtmıştır. Bu çabaların kökleri 1950'li yıllara dayanmakta ve o dönemde yeni kurulmuş

¹⁵ Michael Mc Kinley, "We All Lost Afghanistan", *Foreign Affairs*, August 16, 2021.

¹⁶ Vanda Felbab-Brown, "Why the Taliban Won?" *Foreign Affairs*, August 17, 2021.

¹⁷ Adam Baczko, Gilles Dorronsoro, "Comment les talibans ont vaincu l'Occident", *Le Monde Diplomatique*, Septembre 2021.

olan Pakistan'ın meşruiyeti ile sınırlarını tanımayan ve Paştun milliyetçileri yoluyla Pakistan'da ayrılıkçı bir hareketi destekleyerek Belucistan bölgesini işgal eden Afganistan'a karşı bir savunma yöntemi olarak Cemaat-ı İslami örgütü kurulup devreye sokulmuştur. 1970'li yıllarda ise Pakistan Başbakanı Zülfikâr Ali Bhutto, *Inter Services Intelligence*-ISI adıyla tanınan istihbarat servisine bağlı bir hücre kurdurarak Afganistan'da operasyonlar düzenletmiş, bu grup daha sonra 1979 Sovyet işgali sırasında ABD'nin de desteğiyle Sovyet kuvvetlerine karşı mücahit direnişini yürütmüştür. 1988'de Sovyetlerin geri çekilmesini takiben ülke iç savaş sarmalına sürüklenmiş ve köktendinci gruplar Pakistan'ın desteğiyle siyaset sahnesine hâkim olmuşlardır. Soğuk Savaş mantığı içerisinde Pakistan'ın bu politikasına göz yuman ABD böylelikle Taliban gerçeğinin doğmasında dolaylı da olsa tartışılmaz bir rol oynamıştır.¹⁸ Pakistan'ın günümüzde Taliban'a karşı hâlâ sürmekte olan desteğinin temel nedeni, Pakistan güvenlik çevrelerinde hâkim olan ve bunun Hindistan'a karşı önemli bir koz teşkil ettiği düşüncesidir. Eski ISI Başkanı General Hamid Gül, örgütünün 11 Eylül sonrasında o sırada tamamen El Kaide'ye kilitlenmiş olan ABD'den gelen yardımı bile el altından Taliban'ı finanse etmek için kullandığını açıklamış ve şu paradoksun altını çizmiştir: “Bir gün tarih yazıldığı zaman, ISI'nin Afganistan'da Sovyetler Birliğini Amerika'nın yardımıyla yendiği yazılacak. Ondan sonraki cümle de şöyle gelecek: ISI Amerika'yı da Amerika'nın yardımıyla yendi”.¹⁹ Taliban ile ABD arasındaki Doha müzakerelerinin de mimarı olan ISI, bugün Taliban-El Kaide ilişkilerinin pekiştirilmesine çalışmaktadır. Amerikan Savunma Bakanı Lloyd Austin'e göre bu durumda El Kaide'nin en geç iki yıl içerisinde toparlanıp Afganistan'da yeniden sahneye çıkması mümkündür.²⁰

SONUÇ YERİNE

NATO eski Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen'e göre, Afganistan'dan ayrılırken ABD çatışma yönetiminin üç temel prensibini ihlâl etmiştir: birincisi, düşmana hiçbir zaman çekilme takvimini ve kapsamını açıklamamak – nitekim Taliban, 31 Ağustos tarihinde tüm kuvvetlerin çekileceğini öğrenir öğrenmez ülkeye şiddet, tehdit ve rüşvet yoluyla hâkim olmuştur. İkinci kural, dostlarını hiçbir zaman terk etmemektir. Donald Trump döneminde yapılan Doha anlaşması Afgan güvenlik güçlerine saldırılmayacağı şartını taşımadığı gibi Afgan hükümetini de muhatap almamıştır. Karşı tarafa yeşil ışık yakan bu sinyal aynı zamanda ABD'nin müttefik olarak güvenilirliğine büyük darbe vurmuştur. Üçüncü nokta, kendi kuvvetlerinin fedakârlıklarını hiçe çıkararak politikalara itibar etmemektir. Amerikan ordusu 20 yıldır aldığı emirlere uyararak terörle mücadele etmiş, Bin Ladin'i yakalamış ve ABD topraklarını terör saldırılarından korumuştur. Bugün Afganistan

¹⁸ C. Christine Fair, “Pakistan and the United States Have Betrayed the Afghan People”, *Foreign Policy*, August 16, 2021.

¹⁹ Husain Haqqani, “Pakistan's Pyrrhic Victory in Afghanistan: Islamabad Will Come to Regret Aiding the Taliban's Resurgence”, *Foreign Affairs*, July 22, 2021.

²⁰ *Ibid.*

alındığı noktaya bırakılırken, ölü, yaralı, sakat kalmış ve savaş sonrası çeşitli nedenlerden intihar etmiş asker sayısına bakan aileler evlâtlarını ne için feda ettiklerini sorgulamamalıydılar.²¹

Bu görüşlere eklenecek pek bir şey kalmamasına rağmen, insanî ve jeostratejik açılardan bölgeye çok ağıra mal olan bu geri çekilmenin belki de en önemli izdüşümü Biden dış politikasının, uyandırmış olduğu beklentilerin şu an gerisinde kaldığıdır. Bugün ABD Dışişleri Bakanlığının Afgan halkına insanî yardımının devam edeceği ve geride kalanların tahliye edilmesinin tamamlanacağı yönündeki açıklamaları, demokrasi ve insan hakları savunucusu olarak iktidara gelen bir yönetimin ilk icraatının kasten olmasa da bu politikaya ağır bir darbe vurmuş olması gerçeğini değiştirmemektedir. Çünkü nihayetinde çoğu Cumhuriyetçi Kongre üyesinin deyimiyle, Afganistan'ı karanlık ve çağ dışı güçlere tamamıyla terk etmek, ABD'nin liderlik ettiği liberal demokrasi idealinin bugüne kadarki en büyük yenilgisi olarak tarihe geçecektir.²²

Öte yandan şurası da tartışılmaz bir gerçektir ki, Afganistan'dan geri çekilme kararı büyük ölçüde Trump yönetimi tarafından planlanmıştır. Her ne kadar Taliban sorununun askerîden çok siyasî bir çözüm gerektirdiği ve bu savaşın artık sürdürülemeyeceği yönünde her iki parti Kongre'de büyük ölçüde hemfikir idiyse de, bugünkü bozgun görüntülerinin zemini Trump yönetiminin bazı spesifik kararlarına dayanmaktadır. Bunların başında, Pakistan'ın terör suçundan hapiste tuttuğu üç Taliban liderinin serbest bırakılmasına izin vermek -ki bunlardan Molla Baradar bugün Afganistan'da yönetici konumundadır; Afganistan hükümetinin 5.000 Taliban mensubunu hapisten salıvermesine izin vermek; Doha anlaşmasına sadece Amerikan güçlerine saldırılmayacağı garantisini koymak ve buna Afgan güçlerini dahil etmemek. Ayrıca Trump'ın Biden yönetimini, kendisinin ilk belirlediği geri çekilme tarihi olan 1 Mayıs'ı ileri ertelemekten dolayı eleştirdiği de unutulmamalıdır.²³

İsterse mimarı Trump ve uygulayıcısı Biden olsun, Afganistan'dan çekilme öyküsünden çıkarılacak en büyük ders, başta Avrupa olmak üzere her bölge ve ülkenin bundan sonra sadece güvenlik değil aynı zamanda demokrasi ve özgürlükler savaşını hiçbir güçten medet ummadan veya çıkar vesilesi yapmadan kendi başına içselleştirerek götürmeye çalışması gerektiğidir.

Afganistan bundan sonra nereye doğru evrilecektir? Bu sorunun cevabı tamamen Taliban'ın elinde olup, yeni ılımlı söylemi ve bugüne kadarki eylemi arasında ne derece çelişki olacağına

²¹ Anders Fogh Rasmussen, "The Right Lessons from Afghanistan: America and Its Allies Cannot Abandon the Fight for Democracy", *Foreign Affairs*, September 1, 2021.

²² Congressional Hearing with Secretary Of State Antony Blinken, Senate Foreign Relations Committee, Washington, D.C., September 14, 2021.

²³ Sen. Chris Van Hollen's Remarks, *İbid.*

bağlıdır. Aynı derecede, devlet yönetiminin altından ne kadar kalkabileceği de büyük ölçüde meçhuldür. Bu bağlamda iş birliği çağrısı yaptığı ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır. Bilindiği üzere Türk askeri 16 Ocak 2002'den beri Afganistan'da BM Güvenlik Konseyi'nin 20 Aralık 2001 tarih ve 1386 sayılı kararı ile kurulan Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF) bünyesinde yer almıştır. İngiltere'nin ISAF'ın ilk döneminin sonunda liderliğini devretmesinin ardından Türkiye Haziran 2002-Şubat 2003 tarihleri arasında 1.300 personel ile hareketin ikinci dönemine liderlik etmiştir. Bilâhare 7. dönemine de liderlik eden Türkiye Şubat-Ağustos 2005 tarihleri arasında 30 ülkeden oluşan 1.450'si Türk, 8 bin personele komuta etmiştir. 2003-2006 yılları arasında NATO'nun Sivil Temsilcisi unvanıyla Dışişleri eski Bakanı ve TBMM Başkanı Hikmet Çetin Afganistan'da görev yapmıştır. 2009-2014 arasında ISAF misyonunun altı bölge komutanlığından biri olan Kabil Bölge Komutanlığı'nın lider ülke sorumluluğunu üstlenen Türkiye, Afgan Milli Savunma ve Güvenlik Kuvvetleri'nin Afganistan'ın güvenliğini tek başına sağlayabilecek yeterliliğe ulaştırılması için 2010-2011 yılları arasında Kabil'de astsubay eğitimi vermiştir. Nitekim, Türk askerleri bütün bu süreçte muharip görevler üstlenmemiş, mayın temizleme, silahlı örgütlerle mücadele veya uyuşturucu operasyonlarında yer almamış, bunun yerine askeri eğitim, danışmanlık ve sağlık gibi alanlarda roller üstlenmiştir. Türkiye, ISAF'ın Aralık 2014'te sonlanmasının ardından 1 Ocak 2015 tarihinde başlatılan ve muharip olmayan bir görev olan Kararlı Destek Misyonu (RSM) kapsamında yaklaşık 648 personeli ile Kabil Eğitim, Yardım ve Danışma Komutanlığı ve Hamid Karzai Uluslararası Havaalanı'nın işletme ve kuvvet koruma hizmetlerini yerine getiriyordu.

Türkiye'nin Afganistan'la olan tarihî, kültürel ve dinsel bağları ve savaş boyunca muharip görev yapmamış olması, sempati ve popülerite kazanmasına yol açmış ve askerleriyle vatandaşlarını tahliye etmiş olmasına rağmen Karzai havaalanını bugün Katar'la birlikte yönetmesi olasılığı ortaya çıkmıştır. Hâlen Türk hava trafiği uzmanları sahada olan Katar teknik ekibinin içinde yer almakta ve radar, kontrol kulesi, yolcu ve kargo işlemleri, uçak bakımı gibi son derece teknik konularda destek vererek alanın tam olarak uluslararası hava trafiğine hazırlanmasına katkıda bulunmaktadır. Afganistan, Katar ve Türkiye arasında henüz resmî bir anlaşma zeminine oturtulmamış olan bu faaliyet, AB'nin Türkiye eski Temsilcisi Marc Pierini'ye göre aslında teknik iş birliğinden öte bir anlam taşıyacaktır: Türkiye'nin uluslararası sahnenin önemli bir noktasında etkin olması - ki buna son yılın dış politika kriz ve gerginliklerinden sonra ihtiyacı vardır; komşu ve müttefik ülkelerle yeniden dostane ilişkiler kurmak yönündeki iradesine katkı sağlaması; ve iç politikada iktidara artı puan getirmesi.²⁴

²⁴ Marc Pierini, "Calculations in Kabul", Diwan, Carnegie Middle East Center, September 13, 2021.

GİFGRF

Kanımızca bunlara eklenmesi gereken en önemli nokta, böyle bir iş birliğinin tahliye bekleyen yüzbinlerce insana dolaylı da olsa sağlayacağı insanî destek ve bir şekilde sahada kalacak tek NATO üyesi olarak Türkiye'nin şu anda hasım kamplarda bulunan yeni Afganistan yönetimi ile Atlantik dünyası arasındaki tek bağı oluşturmasıdır.